

Динамичном изградњом и природа ће бити савладана и стављена у службу човека:

„Као коње упућивао таласе река
Пред нашом снагом раставиће се камене клисуре
И тада ће човек испод својих ногу видети *природу покорену*“.

Ово су, у почетном делу, први, дечачки стихови, а потом и преводилачки покушаји, који су најавили будућег астро-песника, антологичара и преводиоца са руског, енглеског, француског и бугарског²³¹ језика. Све је то сачувано у нашој личној архиви и нуди се као грађа за *прилоге*, на крају књиге.

ПРВЕ ПРОЧИТАНЕ КЊИГЕ

Још кад је научио да чита, Милан је почео помно да „гута“ књиге. Читање му је представљало истинску радост и задовољство и то нарочито оно вишечасовно и потпуно предавање, када је упадао у стање емпатије, уживљавања и интензивног доживљавања прочитаног.

— Текст сам проживљавао тако, што сам у машти стварао врло живу слику свега прочитаног, а догађало се на тим страницама... У свету књига коме сам се потпуно посвећивао, остајао сам помало одвојен од породичног окружења, „изоливан“, па су моји почели да ми ограничавају читање... Убрзо су открили да је забрана читања врло ефикасна казна, па су је онда чешће користили...

Милан је волео да једну исту књигу, која га је одушевљавала, прочита по више од 10-15 пута. При сваком новом читавању, доживљај појединих епизода постајао је све потпунији и савршенији, тако да је понекад, у имагинативном смислу, надрастао чак и оно што је написано.

— Ако би књига имала трагичан крај, онда сам измишљао сретан завршетак, или хепиенд, како се то данас каже... Када би код неке, више пута прочитане књиге настала презасићеност, често сам жалио што немам способност да све заборавим и потиснем, па да књигу поново читам страснички, као први пут, додаје Милан борајући чело.

Познато је да се хепиенд често доводи у везу са делима без већих уметничких вредности, међутим, у овом случају није реч о томе; јер наш заљубљеник у књиге желео је сретан расплет и исход, како би у мислима продужавао своју представу о јунацима, независно од тог неуверљивог разрешења унутрашњих противречности.

---

²³¹ М. С. Димитријевић, *Савремена бугарска поезија – Клуб песника „С Геом на Редуту“ и чаровитост лирско-космичке инспирације*, Зборник радова Конференције *Развој астрономије код Срба V*, стр. 759-791; „С Геом на Редуту“ *под звездама*, Зборник радова Конференције *Развој астрономије код Срба VI*, стр. 1093-1124.

— Понекад су, као и код друге деце, биле сликовнице, и то богато илустроване, са веома сажетим текстом испод слике... Тој групи припадала је и серија кратких прича са Дизнијевим ликовима и јунацима. Таква је била књижица: *Паја Патак*, или *Мудра кока са девет пилића*... Прва озбиљнија књига које се сећам, била је једна прича Бранка Ћопића, у којој су се деда и унук надметали у причању... У то време, радо сам, по више пута, читао и дело Мајаковског *Прочитај, проскитај и Париз и Китај*; Нушићеве *Хајдуке*, пак, прочитавао сам током читавог раног детињства...

Милан даље прича како је са великим задовољством читао Андерсенове бајке и Криловљеве басне, из кућне библиотеке, потом *Мачак у чизмама* Шарла Пероа, те *Алису у земљи чуда* Луиса Карола.

— Већ од половине првог разреда основне школе почео сам да читам на руском језику. Бапка ми је купила лепо илустровану књигу *Коњић Грбоњић* од Јермилова. Отприлике у исто време, каже са мало колебања у гласу, набавила ми је књигу типа буквара, у којој је, уз свако слово, била допадљива илустрација, и поред ње по неколико строфа, што се све складно допуњавало.

Украшавање слова, речи, текста, цртежима и сликама, које су истовремено нудиле и објашњење, привлачило је Милана од најранијих дана. Убрзо се живо заинтересовао за стрипове Волта Дизнија, где је радња била представљена низом слика праћених објашњењима и дијалošким партијама. А две деценије касније, када се почео бавити студијским радом, скоро увек је настојао да уз научни коментар придода одговарајуће табеле, графиконе, фотографије и сл. Тако је радио и његов отац, нарочито у студијама и књигама из економске историје.

Поред тих првих илустрованих књига, које је читао и помно прелиставао, Бапка Софија му је систематски читала бајке Пушкина, Афанасјева, приче Гогоља, басне Крилова... Посебно „откриће“ за њега су биле наше народне песме; оне су га толико одушевиле, да је у једном моменту покушао чак и да пише у десетерцу. Тада је зажелио да сазна да ли у руском народном стваралаштву постоји нешто слично.

— Од Бапке сам одмах добио руске народне песме о Иљи Муромцу, Аљоши Поповичу, песме о бојевима са Татарима, о подвизима руских јунака и владара. Под њеним утицајем систематски сам упознавао руску литературу, а посебно класике XIX века, у којима је и она уживала. Тако се догодило да много боље познајем старији период руске књижевности, а XX век знатно мање, са изузетком дела Максима Горког и Мајаковског, каже Милан, удаљавајући се мало од прве лектире и прочитаних књига.

У каснијим, гимназијским данима, настојао је да плански чита и новије руске писце. Илустрације ради помиње дела Алексеја Толстоја, Вере Имбер и др. Покушавао је да делимично прати одабрана остварења представника других народа у тадашњем СССР-у, као на пример Џамбула Џабајева...

Заговарам могућност да се непосредније врати првим прочитаним књигама у раном детињству.

— Узбудљива дела Жил Верна, и авантуристичке романе, почео сам да читам са осам-девет година... То су *Кула светиља на крају света*, *Тајанствено острво*, *Доживљаји капетана Хатераса*, *Деца капетана Гранта*, набраја Милан књиге које су снажно одјекнуле у њему, па их је прочитао по више пута.

- Убрзо сам открио дела Фенимора Купера и са великим одушевљењем читао *Кожну чарану*, и романе Карла Маја, као што је *Винету*. Исто тако привлачили су ме, и на посебан начин уздизали у небеске сфере, научно-фантастични романи, као што је, на пример, *Рат светова* или *Први људи на Месецу* Х. Ц. Велса. Он је доносио нешто ново и различито од Жил Вернове фантастике, напомиње, вероватно на основу промишљања из зрелијег доба.

Када је имао девет или десет година, а и нешто раније, Милан је сам почео пребирати по очевој, врло богатој и разноврсној библиотеци, прелиставајући и читавајући поједине књиге које су му привлачиле пажњу. Ако би му се нека од њих допала онда би почео да чита и друга дела истог писца.

— У једном периоду раног детињства, био сам сав заокупљен научно-фантастичним делима Жила Верна, у којима се описују чудесна достигнућа и нека открића што ће се касније обистинити и потврдити... Допадало ми се његово вешто и узбудљиво приповедање и занимљиво научно упућивање, придодаје Милан као коментар, па прелази, помало анегдотски, на одушевљење за дела Александра Диме, на бројна њихова ишчитавања и проверу познавања и најситнијих детаља:

— *Три мускетара* сам, на пример, прочитао безброј пута, срачунавао сам и бројао до двадесет и три, а онда сам то мануо, застаде за кратко као да се премишља да ли да настави... — Знаш, занимљиво је да сам у једном моменту наишао на друга, који је просто гутао све што је Александар Дима написао, као и ја. Био је то Јанез Жугел, из виђеније породице... Упознали смо се преко његовог брата Франца, са којим сам био у разреду. Неколико пута, Јанезу²³² и мени, омиљена тема разговора била је да узајамно постављамо питања о најситнијим појединостима из књиге *Три мускетара*... При том смо покушавали да један другог уловимо у непознавању неке ситнице из романа, као што је на пример детаљ: по којој цени је Д'Артањан продао свога коња; какво је јело било на неком ручку, или како се звала крчма у којој су одсели? Упркос великом упињању и „копању“ да се пронађе неки скривени детаљчић, један другоме нисмо успели да нађемо ни једно питање на које нисмо умели да одговоримо, и то одмах, као из топа, закључује Милан.

Одмах потом, да би можда мало „уравнотежио“ своје приповедање и одагнао утисак о самоистицању, Милан самокритички говори како је полако, с временом, изгубио способност потпуног уживљавања у прочитано, коју је имао у детињству и најранијој младости.

---

²³² Нажалост, Јанез Жугел је страдао у авионском удесу негде на Корзици, а радо бисмо са њим поразговарали о свему томе.

— Тада сам имао способност да се потпуно искључим из околине и да у себи стварам јасне визије прочитаног. Те духовне представе, и унутрашње виђење слика и догађаја описаних у тексту, биле су код мене врло живе и упечатљиве. Зато су ми дела руских класика XIX века, с обзиром на интензитет и снагу проживљавања, остала у неизбрисивом сећању, прецизира Милан. Ми додајемо, да је то било повезано и са самим читаочевим погледом на свет, његовом бујном маштом и разуђеним осећањима.

— У каснијим гимназијским данима, призивао сам ту способност, подстицао душевна збивања и неговао чулни доживљај прочитаног, али ми је за то увек било потребно много више времена, тишине и мира, да се уживим у текст... Иако су та потоња прочитана дела била уметнички вреднија, вештије и лепше написана, и у књижевном смислу значајнија, интензитет доживљаја и проживљавања, са којим сам читао поједине књиге у раном детињству, истински је незабораван, заокружује он своје сећање.

Из те ране Миланове лектире изостајали су поједини жанрови, као што су на пример криминални романи. Баба Софија је, полазећи од својих високих књижевно-уметничких и естетских критеријума, строго цензурисала све што се односило на „кримиће“. Она је детективске романе сврставала у неку врсту тривијалне и кич литературе. Добро је учавала, да писци криминалних романа не настоје да створе неко уметнички вредно дело, већ да се, придржавањем уобичајених књижевних схема, приближе сумњивом укусу публике која тражи забаву.

— Када су почели да излазе крими романи “X-100”, у једном тренутку су ме просто одушевили. То је Бапка приметила и почела је строго да се противи куповини таквих романа. Али ја сам их, ипак, кришом набављао и потајно читао. То је потрајало краће време, док нисам ушао у њихову „шему“, и схватио да је све то исто, само мало другачије, примећује критички продуховљено.

Изгледа да је нешто слично било и са пустоловним, витешким и вестерн романима, те романима-фелтонима у наставцима. Испрва је Милан „гутао“ скоро све, без неког реда и избора. Привлачио га је њихов узбудљив садржај, динамика и напетост, потом идеализовано-авантуристички начин интерпретације и стилизације теме. Међутим, после неког времена дошао је до сазнања да ту постоје веома добра, али и лоша остварења, пуна психолошке и моралне шематичности, уз много имитирања, испразног подражавања и неаутентичности.

Димитријевић је, од најранијег детињства, био заинтересован за упознавање и читање поезије и то како српске тако и руске. У том погледу на њега је значајно утицала баба Софија, с којом се као дете највише дружио, и мајка Нада, чије је певање веома радо слушао и упијао. Баба Софија је у младости, заједно са својом браћом, припадала напредној генерацији, која је учествовала у првој руској револуцији. Са пуно педагошког смисла, поучавала је Милана руској књижевности, језику и култури, певала руске народне песме, којих се и данас радо сећа.

Од мајке Наде, из познате неимарске породице Анђелковић, наследио је танану и разуђену емотивност, а од оца Сергија, свестраног научног

делатника и колекционара, смисао за аналитички приступ и систематичност. Мајка му је као скојевка учествовала у народно-ослободилачком покрету; повремено је сарађивала у омладинским листовима (*Млади борац*), а неко време радила је и у лесковачком локалном листу *Наша реч*. Поред осећања за мелодију и ритам, она му је удахнула и нешто од изворне народне мудрости и темперамента људи јужног поднебља; док је од њене мајке Росе слушао сваковрсна народна казивања, попримајући животну једноставност, топлину и смисао за дружење. Занимљиво је да му је и отац у младости писао стихове, у рукопису су остале две збирке песама, које су постхумно објављене (*Песме и писма*, 1997; *Искре из прошлости*, 2001). Уз то, био је и један од познатих сакупљача етнографског и фолклорног блага на југу Србије; поред бројних научних дела објавио је и три збирке народних песама из Лесковца и околине, остављајући за собом и драгоцену архивску грађу и бројне колекције.

Из разговора започетих крајем јануара и почетком фебруара 1988. године на Хвару, важних за скицирање духовне и стваралачке биографије,²³³ сазнајемо да су у врло живом сећању М. С. Димитријевића, из тог периода раног детињства, остале антологије *Руски песници XVIII и XIX века*, као и антологија *Незаборавне песме заборављених песника*. У то време радо је читао народне јуначке песме из Вукових збирки, а допадале су му се, као основцу, и песме Драгољуба Филиповића и Милана Ракића, од којих неке и сада говори наизуст (*Срђа Злопоглеђа*).

Још од најранијег детињства помно је пратио и са нестрпљењем ишчекивао сваки број *Полетарца*. Дан кад се појављивао овај дечји лист, био је за њега скоро празник. Слично се догађало и са лесковачким *Гласом пионира*, који је редовно примао, занимајући се за све око тог листа. Читајући поетске и прозне саставе, у овим дечјим новинама, и сам је чежњиво прижељкивао да се нађе међу сарадницима, са својим прилозима. По узору на оно што се тада певало и писало, почео је да обликује прве стихове и песмице.

Угледајући се на свога оца, који је у то време, поред више штампаних књига, објављивао научне прилоге у зборницима и часописима, и често због студијског рада и прикупљања грађе за библиографију радничког покрета, био наднесен над комплетима новина,²³⁴ Милан је још као дете почео са „издавањем“ кућних и других новина. Из уводника за први број *Кућног гласника*²³⁵ писаног руком, сазнајемо да је на сличан начин „објављивао“: *Наше новине*,²³⁶ *Јутарње новине*, *Забавник*, *Наш забавник* итд. Од поменутих само су *Наше новине* доживеле два броја, па се изражава нада да ће *Кућни гласник* бити боље среће.

---

²³³ Рукописне белешке Н. Цветковића, Хвар, 2. II 1988. – Ауторизовао М. С. Димитријевић.

²³⁴ Проф. др Миодраг Поповић у једној књизи помиње С. Димитријевића као посетиоца Универзитетске библиотеке, који шуштаво преврће комплете новина.

²³⁵ *Кућни гласник*, 3. V 1961, I, 1.

²³⁶ Вероватно се у Архиви С. Димитријевића могу наћи неки од рукописних листова, које је Милан углавном сам попуњавао, и потписивао као „главни уредник“.

У *Кућном гласнику* „објављена“ је својеручно исписана дечја песмица *Ловац и зец*, која ће се наставити и у другом броју. Дечји наивна и ритмички жива песмица, пуна је уобичајених ономатопеја које се понављају, да би се све завршило срећно и благоугодно.

Неке од тих почетничких и вероватно најранијих песама сачуване су и у оквиру мале књижице под насловом *Песме I*, у оквиру библиотеке "Z-100", коју је М. С. Димитријевић „издавао“ и сам лично дактилографисао на писаћој машини, додајући прикладно исцртане корице.²³⁷ У тим првим песмама, углавном од две строфе, испод којих је записана 1957. и 1958. година, најчешће се пева о зими, јесени, пролећном мају, уз две дуже, историјске песме о Матији Гупцу и боју на Иванковцу.²³⁸ Димитријевић је ту понајвише обузет зимским пејзажом, санкањем, клизањем и другим сличним дечјим радостима. Сриче прве стихове, са пуно понављања, уз извесно наслеђено осећање за мелодику стиха,²³⁹ не успевајући увек да оствари ваљану риму:

„У месецу мају
Цвета росно цвеће
Дошло нам је мило
Радосно пролеће“.

---

²³⁷ На задњој страници се најављује и следећа књига – *Песме II*, уз напомену да ће библиотека "Z-100" излазити једанпут месечно и да ће објављивати "најуспелије радове" ... На крају стоји датум 1. VII 1961. – Архивска збирка М. С. Димитријевића и Н. Цветковића.

Може се претпоставити да се у Сергијевој заоставштини, поред аутографа ових и других дечјих песама, налази најављена књижица *Песме II*, јер се у личној архиви М. С. Димитријевића појављује свежањ на коме је ознака стр. 15.

²³⁸ Питамо М. С. Димитријевића зашто баш песма о Матији Гупцу. – У то време ме је одушевљавао роман *Сељачка буна* од Шеное и Матија Губец, као главни јунак. Тај роман сам прочитао два-три пута. Књига се налазила у очевој библиотеци ...

А када је реч о песми *Бој на Иванковцу*? – Са великим задовољством сам читао Вукову збирку народних песама. Изгледало ми је да је ту све неприродно прекинуто са првим српским устанком. Бој на Иванковцу је био први већи бој са Турцима, за који сам мислио да није био опеван и садржан у Вуковој збирци. Зато сам вероватно и испевао ове стихове, каже нам М. С. Димитријевић (11. III 1988, Београд).

²³⁹ Карактеристично је да су му и деда Милан и баба Софија имали посебну љубав према музици. Деда је свирао на флаути, а баба на виолини. „Баба ми је причала да је деда био члан певачког друштва „Бинички“ у Лесковцу, и често ми је показивала чланску карту на којој је била његова слика по којој га се и највише сећам“, казивао нам је М. С. Димитријевић у једном од хварских разговора. – Рукописне белешке Н. Цветковића, Хвар, 26. I 1988. – Ауторизовао М. С. Димитријевић.

Занимљиво је да је и мајка Нада, школујући се у Нишу, најпре певала у дечјем хору, а потом и у гимназијском певачком друштву.

И у певању о Београду, на свој начин, уноси историјске појединости, помиње Келте, римску ногу, Турке, Немце. По угледу на поезију обнове и изградње пише о радницима, о Комунистичкој партији која је „мајка свију нас“, о ударнику коме на грудима орден сија. Мало је искрено доживљених стихова; присутна је извесна натегнутост и усиљеност. То је онајчешће певање из пуке жеље да се „складају“, стварају стихови, који нису потекли из срца, већ су плод лектире. Но, ти први стихови могу бити историјски занимљиви, посебно они о васиони, Месецу, ноћи и свитању, пошто на изванредан начин најављују будућег астрофизичара окренутог космичким сферама.

— Када сам пошао у први разред Класичне гимназије, прелази Милан на средњошколске дане, због нових и нарасталих обавеза, интензитет читања се драстично смањило. Али сам ипак доста читао, све до краја гимназијског периода. Основу за то чинила је татина домаћа библиотека, у којој сам могао пронаћи оно што ми је било потребно за лектуру, као и другу занимљиву литературу...

Међутим, Милану то није било довољно, па је постао и члан оближње градске библиотеке „Вук Караџић“ и гимназијске библиотеке, која је такође била доста богата и разноврсна. И у тим средњошколским годинама, наставио је, нарочито у појединим, додуше све ређим моментима, да чита у напред поменутом стилу, и то до изнемоглости и самоисцрпљивања. У једном периоду, са великим заносом и жестином, читао је дела Б. Травена.

— У завршним разредима гимназије, или негде на првој години студија, уочио сам озбиљније мањкавости у познавању савремене и текуће литературе, изазване баш доста сведеном природом и карактером татине библиотеке, која ми је онајвише била при руци, почиње Милан самокритички да преиспитује познавање тада модерних токова књижевности. — То сам осетио као велики недостатак, наглашава поново, — јер почео сам да откривам и упознајем писце као што су Езра Паунд, Борхес и други... До тога је дошло пошто је тата, у једном периоду, престао да попуњава своју библиотеку новим и најновијим књигама, па се појавио повећи јаз између онога што ја читам и онога што други прате из модерне књижевности...

Милан се жали да тада чак није знао у ком правцу се развија модерна литература и шта се то ново у њој дешава. Притужује се да је почетком 60-тих година његово познавање поезије било на нивоу Мајаковског и Блока, у СССР-у, и Чедомира Миндеровића и Радована Зоговића, код нас.

— Био сам заведен и неадекватним програмом школске лектире, који је знатно каснио за реалношћу, уљуљукујући ме у уверењу да сам прочитао највредније од онога што треба, додаје Милан критички.

А онда почиње да прича занимљиву анегдоту која му је скренула пажњу на важност избора онога што треба прочитати.

— Када сам пошао на факултет, почели смо да посећујемо Народну опсерваторију... Тако, седели смо једном на кули са доктором Радованом Данићем, који је тада за нас био појам, и причали о литератури. У једном тренутку неко је поменуо песника Танасија Младеновића... — Ког бре Танасија, рече Данић, ја нисам стигао да прочитам целог Гетеа, Шилера,

Шекспира... па ћу да губим време на некаквог Танасија. Тај Танасије може да буде тек неки наредник у односу на ове великане, завршава Милан своје анегдотско казивање.

То је, поред осталог, утицало на слојевитост избора и изоштравање критеријума будућег астронома, у односу на оно што треба да чита, као и на селективност уопште. Просуђивање о писцима и књижевним делима треба да полази од „живе“ уметности, конкретног писца и естетских мерила, схватио је Милан још раније, а то се потврдило и у овом разговору са Данићем... И вазда је настојао да у избору иде од оног највреднијег, од ремек-дела, ка мањим вредностима.

— И у туризму, прави Милан дигресију, настојим да начиним селекцију, полазећи прво од највиших вредности и нивоа, од оног што је прворазредно, потом идем ка мање значајном, поћута мало као да и сам размишља о овом одступању и „излету“: од избора књижевно-уметничких дела – до туризма, па додаде: — И тата је тако радио! Као што знаш, био је велики „читач“, али и велики и неуморни путник, поново се враћа нашем заједничком узору – Сергију Димитријевићу.

Када говори о мањкавостима очеве библиотеке, на коју се понајпре ослонио, Милан тражи и могућа оправдања: у ограниченем простору и претрпаности стана књигама. Јер то је, доиста, онемогућавало даљу набавку нових књига, и довело до заостајања у попуњавању новим и најновијим издањима.

НАУЧНА ФАНТАСТИКА И ОПРЕДЕЉЕЊЕ ЗА СТУДИРАЊЕ АСТРОНОМИЈЕ

Научна фантастика је, као што смо видели, привукла Миланову пажњу још у раном детињству. Дела романописца Жила Верна, са којим и почиње модерна фантастика, била су његова прва научно-фантастична лектира. Ти узбудљиви и радо читани романи, заједно са каснијим делима Х. Ц. Велса, такође класика ове литературе, више од сто година, омиљена су лектира младих али и одраслих, и врше снажан утицај на бројне генерације читалаца. Димитријевић је у детињству, и младалачким годинама, са посебним задовољством читао оне научно фантастичне романи, који су успешно у себи обједињавали елементе утопијског и пустоловног карактера. Полетни развој космонаутике, чији је савременик и сведок сам Милан, дао је велики подстрек развоју научно-фантастичне прозе. Његова прва младост скоро се подударила са читавом поплавом комбинованих научно-фантастичних и утопијских романа, који су у једном периоду постали и вид комерцијализоване и лаке забаве, у форми *X-100* романа.

- Живео сам у једном раздобљу када су поједини жанрови, попут научно-фантастичних и утопијских романа, или „кримића“ и цепних романа, постајали код нас све присутнији... Тако ми се чини да сам са некима од њих „растао“ и развијао се. Уосталом, то је било време силовитијег размаха космонаутике, каже Милан, и додаје: - Научно-фантастична литература, коју